

УДК32.001

Раздіна О. В.

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДОБУТТЯ СОЦІОПОЛІТИЧНОГО ЗНАННЯ (ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ СУБ'ЄКТА ПІЗНАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН)

Соціополітичне знання як важлива складова людського пізнання розглянуте в категоріях, адекватного відображення суб'єктом політичних процесів і явищ. Доведено, що результативність і якість соціополітичного пізнання можуть бути обумовлені характером суспільних відносин, статусом суб'єкта пізнання, мірою його відповідності суб'єкту політичної дії.

Питання ефективності соціополітичного пізнання, актуальне у будь-якому суспільстві (бо ж з ним пов'язане правдиве визначення громадських цілей та засобів їх досягнення), є особливо важливим у часи радикальних перетворень, коли проблемою стає адекватна наукова оцінка того, що відбувається. Труднощі пізнання, визначення можливих та необхідних шляхів розвитку суспільства підсилюються зміною уявлень про парадигми соціального розвитку, переглядом підходів до їх пояснення й опису. Стрімкий розвиток систем поширення інформації, технологій підготовки й ухвалення рішень стимулює аналітичну діяльність і програмування функцій керівництва. За цих обставин украй важливим стає розвиток академічного знання, піднесення його до відповідного практичним завданням рівня, розробка способів використання ним нових знань та інформації.

Натомість у вітчизняному соціополітичному знанні в останнє десятиріччя спостерігаємо посилену увагу до практичної складової політичного життя (аналітика, іміджологія, виборчі технології, «паблік рілейшнз»). Особливості отримання соціополітичного знання, специфіка суб'єкта пізнання політичних відносин досі не стали предметом уваги у наукових статтях чи монографіях. Утім, відхід від проблем соціального пізнання, починаючи з середини 90-х років минулого століття, спостерігаємо і в російській політичній думці.

Сучасний погляд на процеси й форми пізнання багаторівневих соціально-політичних відно-

син, що виконують функції когнітивних парадигм в умовах розвитку інформаційного суспільства, знаходимо в працях В. Петрушенка й О. Рубанця. Розкриваючи зміст терміна «когнітивне» щодо знання та пізнання, В. Петрушенко доводить актуальність проблематики онтології знання. Серед аргументів - швидкий розвиток різноманітних засобів обробки інформації, поширення практики експериментування з інформаційними процесами, зміна сучасних поглядів на онтологію людини, зрештою, поглиблення уявлень про способи побудови й функціонування знання для одержання справжнього розуміння інтелекту і його діяльності [5, 6-7]. Соціально-політичну сферу автор розглядає як один із типів когнітивних структур, утім, не вважаючи її вирішальною й достатньою для з'ясування природи і способів функціонування знання.

Цікавою є думка О. Рубанця про те, що проблема когнітивного має ідеологічний та геополітичний аспекти, пов'язана з міфологізацією та ірраціоналізацією суспільної свідомості й включає в себе суперечність між знанням та інформацією, перетворення методології на технологію [8, 23-25]. Водночас автор вважає, що використання й перетворення інформації має значно більше значення, ніж особливості її отримання.

Метою цієї статті є виявлення гносеологічних особливостей отримання соціополітичного знання з урахуванням специфіки суб'єкта пізнання політичних відносин. Предметом дослідження

культурно-історичної теорії є людська спільність, що цілеспрямовано перетворює дійсність та відображає своє ставлення до світу у формах свідомості. Свідомість постає інструментом перетворення предметної діяльності на внутрішню діяльність (психічні процеси) в міру розвитку когнітивних здібностей колективу, збагачення родового досвіду. Привласнюючи колективний досвід, індивід розвиває власні здібності [7, 56-57]. Здобутки пізнавального розвитку мають значення виключно в соціальному середовищі. Отже, мислення людей, які різною мірою мають справу із соціокультурними перетвореннями, теж є різним, неоднаково розвинутим у категоріях редукування предметних форм на когнітивні структури.

Соціополітичне пізнання, як і пізнання взагалі, передбачає перш за все визнання об'єктивності об'єкта дослідження та відображення його в свідомості [1, 168]. Воно базується на адекватності відображення суб'єктом процесів і явищ, що виражається у пошуку ним можливості розкрити іманентну природу предметів пізнання, закономірностей їх розвитку. Водночас соціополітичне пізнання має сутнісні особливості, обумовлені специфікою його об'єкта та суб'єкта. Специфікою *об'єкта* обумовлені такі особливості соціополітичного пізнання:

- діяльність суспільства та його підрозділів, будучи в основному свідомою, разом з тим містить потужну емоційну складову;

- соціальна система змінюється швидше, ніж система пізнання; можливість повторення, спостереження та експерименту для підтвердження гіпотези часто відсутня, а знання швидко старіє;

- соціальне відображення має не тільки прямий, а й опосередкований характер: набір певних явищ, які безпосередньо не стосуються об'єкта досліджень, але якими неможливо знехтувати, бо вони тією чи іншою мірою впливають на об'єкт.

До особливостей соціополітичного пізнання, обумовлених специфікою *суб'єкта*, віднесемо таке:

- суб'єкт соціополітичного пізнання тотожний його об'єкту: і тим і іншим тут є суспільство; розмежування суб'єкта та об'єкта залежить від соціальних умов пізнання, від можливостей суб'єкта регулювати й контролювати процеси отримання та застосування знання;

- суб'єкт соціополітичного пізнання не може підпорядкувати об'єкт завданням дослідження (як це буває у пізнанні природних процесів);

- соціополітичне пізнання пов'язане з усвідомленням суб'єктом власних потреб: спряму-

вання пізнання обумовлене системою пріоритетів (у тому числі - аксіологічних), поширених у конкретному суспільстві;

- соціополітичне пізнання може здійснюватись через певні опосередковані чинники: знання й інші культурні ресурси змінюються під час передачі від одного покоління до іншого, і кожна генерація використовує тільки актуальні для конкретних історичних умов елементи знання, керуючись у виборі напрямків дослідження критеріями необхідності та доступності;

- предмет дослідження належить одночасно і минулому і сьогоденню, отже, суб'єкт соціополітичного пізнання «вкладає» його буття в систему сучасних понять і мовних засобів, реконструює дійсність, що може призвести до викривлення реальних рис об'єкта або ж до відверто спекулятивного характеру пізнання [1, 168-171].

Пізнання суспільства й політичних процесів у ньому досить часто має умовний характер, є знанням, яке «запізнюється», не одразу стає науковою теорією в завершеному вигляді. Однак це не заперечує адекватності й об'єктивності соціополітичного знання в принципі [6, 63], оскільки не відкидає вимоги до його здобуття - допуск у науку лише апробованих, вивірених знань, таких, що пройшли всебічну експертизу [3, 6].

Особливістю соціополітичного знання є й те, що воно функціонує в якості фактора розвитку суспільства. На користь цього можна навести такі аргументи:

- знання буває підґрунтям управління соціальними процесами, знаряддям вираження суспільних інтересів, коли ухвалення важливих для спільноти рішень покладається на тих, хто володіє спеціальними вміннями, здібностями, має відповідний досвід;

- знання робить можливим звернення до різноманітних способів задоволення суспільних інтересів; воно має кумулятивний характер: одного разу відкриті наукові ідеї накопичуються, доповнюючи одна одну;

- знання є інструментом захисту суспільства або його частини - володіння знанням з боку суб'єкта соціальних відносин є достатньою умовою для визначення завдань і засобів діяльності.

Як уже зазначалося, для евристичної значущості й дієвості соціополітичного знання важливу роль відіграє адекватність усвідомлення його суб'єктом власних потреб, а також можливість викривлення дійсності в процесі її відображення, підміни достовірного знання лише ідеологічним обґрунтуванням окремого інтересу (методом чуттєвого засвоєння істини та її визнання за умов

недостатнього об'єктивного й суб'єктивного обґрунтування [3, 3, 5]). Ідеологія є подібною до віри в плані переважання ідей над дійсністю, однак вона є ворожою щодо віри, бо претендує на статус об'єктивного («наукового») знання. Ідеологія може бути самодостатнім способом відображення дійсності та певною проміжною ланкою пізнання (коли відображає рівень уявлень, що передують абстрактному мисленню), таким собі комплексом наперед визнаних істин, що долається завдяки зверненню суб'єкта пізнання до наукових інструментів, інформації та знань.

Практика соціального пізнання тісно пов'язана з особливостями отримання соціополітичного знання та статусом самого суб'єкта пізнання. Процес соціального пізнання відображає характер суспільних відносин, що визначають місце людини в їх системі. Через це статус суб'єкта пізнання залежить від принципів, уявлень і знань (головним чином, соціальних), на основі яких формується, структурується й функціонує суспільство.

Від характеру влади й політичного режиму залежить не тільки використання наявних знань, а й саме існування культури та її носіїв, можливість функціонування незатребуваного владою знання. Оскільки знання не може бути суб'єктивно орієнтованим, факт «відбору» владою потрібних їй істин є свідченням або підміною знання сурогатом, або ж його штучного «створення», щоб маніпулювати масовою свідомістю за допомогою пропагандистських штампів. У будь-якому разі є цілком очевидною неприпустимість підміни науки (об'єктивного, незалежного від чийось інтересів дослідження реальності) пропагандою як методом запровадження у суспільну свідомість ідеологем і тенденційного інформаційного обміну.

Різним політичним режимам властива певна пізнавальна ситуація та суб'єкт, який ухвалює владні рішення, що стосуються всіх членів суспільства, цілої системи відносин усередині соціуму та за його межами. При цьому пізнавальна ситуація розвивається відповідно до практики прийняття та здійснення рішень, допустимого ступеня реалізації інтересів та цілей і можливостей впливу на процес прийняття рішень. Та незалежно від характеру суспільних відносин має місце невідповідність між суб'єктом пізнання та суб'єктом політичної діяльності внаслідок історично неминучого відчуження суспільства від інститутів публічної влади, їх спорідненість та уподібнення, яке може вважатися ідеалом, насправді, як свідчить практика політичних режимів, мі-

стить небезпеку домінування авторитарних тенденцій.

По-перше, небезпека полягає в ігноруванні відмінностей між управлінською та пізнавальною діяльністю. По-друге — у встановленні монополії на політичне знання та вилучення значної частини суспільства з числа суб'єктів соціополітичного пізнання через встановлення заборон на інформацію й закриття доступу до культурного ресурсу. Інформаційний вакуум прирікає суспільство на невідповідність до змістовного розгляду суспільних проблем і оцінки своїх істинних інтересів. Перерозподіл ролей між суб'єктами політичної діяльності апіорі здійснюється за схемою: суб'єктом власне діяльності є клас, нація (соціальна база ідеологічної доктрини); роль суб'єкта пізнання та носія знання відводиться керівній політичній силі, що виступає як суб'єкт влади й управління. Тобто злиття суб'єктів пізнання та управління виводить з процесу діяльності самого суб'єкта перетворення політичної діяльності.

Таким чином, суб'єкт влади та пізнання в одній особі бере на себе керівництво двома найважливішими для розвитку системи процесами - зміни обставин (характеру суспільних та економічних стосунків, інститутів влади тощо) та самозміни суспільства (доведення суб'єкта діяльності до стану спроможності здійснювати певну історичну місію та виконувати окремі завдання). Внаслідок такого отождолення суб'єкт соціальних змін виявляється неспроможним їх здійснити [2, 24], перетворюється на інструмент діяльності суб'єкта влади, втрачає здатність протиставити їй власну волю (через відсутність чинників формування волі й маргіналізацію соціальних груп). Практика політичного спілкування при цьому може зводитись до маніпулятивної пропаганди - використання прийомів формування в суспільній свідомості бажаних для влади оцінок, установок, уявлень та мотивів дій. Основним мотивом пізнання слугує не соціальне, а державне або «партійне» замовлення [2, 26]. В цій ситуації ідеологія постає способом засвоєння реальності й практично єдиною формою пізнання істини.

За демократичних режимів суспільним пріоритетом є легітимність влади. Отже, необхідність плюралізації політичних інтересів пов'язана тут зі збільшенням числа суб'єктів, зацікавлених у пізнанні соціополітичних стосунків з метою управління ними. Система влади й управління, вибудована на паралельних зв'язках, що діють «знизу догори», взаємодії індивідуальних та колективних завдань, передбачає заміну практики

панівної думки принципом змагальності Інтересів соціальних груп та політичних сил [4, 13]. Диференціація суспільства за умов демократії здійснюється за власне політичною ознакою і передбачає відповідно змагальність політичних програм, що апелюють не до результатів пізнання, а до трактування політичних інтересів. Відповідно вимоги до володіння політичним знанням особистістю суттєво збільшуються. Відбувається зсув дослідницького інтересу від суб'єкта влади на її об'єкт та пошук ресурсів, властивих як суб'єкту, так і об'єкту. Знання постає як мета відносно суб'єкта, як засіб — відносно процедури формування волі та як актуальна якість відносно об'єкта. При цьому знання, яке використовується і в формі переконання, і в формі примусу, дозволяє уникнути насилля відносно самої влади. Як пріоритетний ресурс знання визначає розвиток демократії перш за все тому, що будь-яке знання стає соціальним інститутом лише в сфері владних стосунків, тобто перебуваючи затребуваним владою. Однак перетворення системи та процесу пізнання на інструмент політичної вла-

ди може призвести до зворотного результату: зміна комбінації ресурсів влади заради вдосконалення демократії обмежує саму демократію та викривлює результати пізнання на користь положень ідеології.

Таким чином, висновком здійсненого аналізу є визнання того, що пізнання (і знання як його вища форма) є невичерпним ресурсом прогресу суспільства. Знання розвивається пропорційно його використанню. Гносеологічні особливості соціополітичного пізнання залежать від онтологічного статусу суб'єкта пізнання політичних відносин. Звільнення суб'єкта пізнання від примусу (в тому числі від примусу, пов'язаного з обмеженням доступу до культурного ресурсу) передбачає звільнення від нав'язаних уявлень. У цьому випадку усвідомлення нових потреб відкриває недостатність наявного знання та усвідомлення необхідності збереження й розвитку спільнот і суспільства в цілому. Результатом такого усвідомлення може бути перехід суб'єктів діяльності від мотивації самозбереження, запобігання й подолання до мотивації волевиявлення.

1. Гобзов И. А. Введение в философию истории.- М., 1993.- 307с.
2. Зимина Л. А., Сычева И. П. К вопросу о субъекте познания социальных отношений // Вестник Московского государственного университета. Серия 12.- Социально-политические исследования.- 1992.- № 2.- С. 21-27.
3. Ильин В. В. Великая конфронтация: идеология и наука. О возможности научной идеологии и идеологичной науки // Вестник Московского государственного университета. Серия 12.- Социально-политические исследования.- 1992.- №5,-С. 3-13.
4. Кяменев Д., С. Человек в кризисное время // Вестник Московского государственного университета. Серия 12.— Со-

циально-политическис исследования.— 1992.—№2.—С. 10-15.

5. Петрушенко В. Онтологія знання: поняття та різновиди когнітивних структур // Філософська думка.— 2002.- № 6.- С. 6-18.
6. Политическая наука: предмет и методологические основания.- Харьков: Регион-информ.- 2001.- 292 с.
7. Режабек Е. Я. Становление мифологического сознания и его когнитивности // Вопросы философии.- 2002.- № 1.- С. 52-66.
8. Рубанец О. Сучасні виміри когнітивного // Філософська думка.- 2002.- № 6.- С. 19-35.

O. Razdina

GNOSEOLOGICAL PECULIARITIES OF SOCIO-POLITICAL KNOWLEDGE GETTING (TO THE PROBLEM OF SPECIFICITY OF THE SUBJECT OF THE POLITICAL RELATIONS PERCEPTION)

Social and political cognition is the necessary part of the cognition system and is based on the adequate of the processes subject reflect and phenomenons. Social and political cognition is not existed without peculiarities of social knowledge receiving and the cognition subject status. The cognition situation reflects the character of the social relations but the uncoincidence between the cognition subject and political activity subject is inevitable.